نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال چهاردهم، شماره ۳۴، پاییز ۹۳

نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی دهستان چهاردانگه

دریافت مقاله: ۹۲/۳/۱۰ پذیرش نهایی: ۹۳/۳/۱۸
صفحات: ۴۵-۲۷

حسن افراخته: استاد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
Email: hafrakhteh@yahoo.com
اصغر عزیزی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی
Email:Azizi200920@yahoo.com
مرتضی مهرعلی تبار فیروزجایی: دانشجوی دوره دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی[1]
Email: mortezamehralitabar@yahoo.com

چکیده

بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه نواحی روستایی هدف اصلی این تحقیق بوده است. منطقه مورد مطالعه تحقیق دهستان چهاردانگه جزء استان البرز و از توابع شهرستان ساوجبلاغ بوده است. جامعه نمونه از طریق مدل کوکران و برابر ۳۸ خانوار معین شده است. داده‌های مورد نیاز تحقیق بر اساس مطالعه میدانی و برخی اسناد جمع آوری شده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ (۰/۷۵) و برای تعیین روایی از نظرات کارشناسان استفاده گردیده است. داده های جمع آوری شده از طریق آزمون های آماری نظیر آزمون تی، رگرسیون و مدل شبکه عصبی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین سطح سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی وجود دارد که در آن مولفه‌های مشارکت، آگاهی و اعتماد عوامل تعیین کننده هستند. نتایج مدل شبکه عصبی نشان دهنده این است که متغیرهای مشارکت، اعتماد و آگاهی بیشترین تاثیر را در روند توسعه دارند، در حالی که نقش انسجام اجتماعی و شبکه اجتماعی محدودتر می‌باشد.

کلید واژگان: سرمایه اجتماعی، توسعه، مدل شبکه عصبی، انسجام اجتماعی، دهستان چهاردانگه.

---

[1]. **نویسندهٔ مسئول:** تهران، خیابان شهید مفتح، دانشگاه خوارزمی، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

مقدمه

با پایان یافتن مدرنیته و گام نهادن در عصر پست‌مدرن، مفهوم توسعه دچار تحول گردید و تاریخ مفهوم توسعه، عناصر تازه‌ای برای این زنجیره وسیع و انباشته شده از مفاهیم ایجاد کرد. در این مفاهیم، توسعه نمی‌تواند یک بعدی باشد، بلکه نیازمند ابعاد مختلفی می‌باشد که زمینه-ساز توسعه واقعی می‌باشند. یکی از مفاهیم شکل گرفته در عصر حاضر، سرمایه اجتماعی می-باشد (میری و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۰).

در نظام اجتماعی کنونی، سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از شاخصه‌های بنیادین رشد و توسعه هر جامعه‌ای مطرح است. این مفهوم حوزه‌های متفاوتی از جمله توسعه روستایی، توسعه اقتصادی - اجتماعی کلان‌شهرها، بهبود مدیریت در زمینه‌های مختلف و سطوح مختلف خرد و کلان و... را در بر می‌گیرد. یکی از شروط لازم برای پیشرفت و توسعه همه‌جانبه جامعه، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی و اعتماد متقابل فرد – جامعه - دولت است (رستمعلی‌زاده و فیروزآبادی،۱۳۹۰: ۷). پژوهش‌های متعدد نشان داده آن است که جوامع پیشرفته از سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی از قبیل اعتماد، مشارکت، همبستگی، ثبات و ... برخوردارند، اما سرمایه اجتماعی و رابطه آن با توسعه در ایران به طور کامل شناخته نشده است. با توجه به اینکه بیشتر برنامه‌های توسعه روستایی در کشور قبل و بعد از انقلاب به موفقیت کامل دست نیافته‌اند لزوم توجه به واکاوی ابعاد مختلف این عدم موفقیت لازم و ضروری است. بدون تردید می‌توان گفت که از جمله دلایل شکست بسیاری از برنامه‌های توسعه روستایی در ایران عدم توجه به مفهوم سرمایه اجتماعی در ابعاد گوناگون این برنامه‌ها است (اکبری،۱۳۸۳: ۵) و این امید برای بسیاری از کارشناسان توسعه ایجاد گردیده که با استفاده از آن شاید بتوان از دور باطل عقب‌ماندگی به ویژه در سطح روستا رهایی یافت (قاسمی و آذربایجانی، ۱۳۸۲: ۲۲۴).

تاریخچه شروع بحث‌های توسعه‌ای به دهه۵۰ و ۶۰ میلادی برمی‌گردد. در این دو دهه توسعه صرفاً یک معنای اقتصادی داشت و با رشد سالانه تولید ناخالص ملی و رشد تولید ناخالص ملی سرانه برابر بود. اما پس از دسترسی برخی از کشورهای جهان سوم به هدف‌های سازمان ملل در زمینه رشد اقتصادی، سطح زندگی اکثر مردم در این کشورها در بیشتر زمینه‌ها بدون تغییر باقی ماند و درست در همین شرایط بود که توسعه از حالت مکانیکی غیر منعطف و یکسونگر با گرایش اقتصادی به یک مفهوم پویا، منعطف، چند بعدی و فرآیندی تبدیل شد. انتقادات به

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

نظریات توسعه‌ای که جنبه اقتصادی داشت توسط افرادی مانند: سیرز[1]، گولت[2]، دیاکیت[3] و دیگران باعث گردید که یک تجدید نظر اساسی در تعریف توسعه صورت گیرد (دیاکیت، ۱۳۷۳: ۶۹). بنابراین از دهه ۷۰ به بعد برای توسعه معنی متفاوت و چند جانبه ای قائل شدند به طوری که سازمان ملل متحد نیز در قطعنامه ۲۶۲۶ درباره استراتژی بین‌المللی توسعه چنین آورده است: »تغییرات کیفی و ساختاری در جامعه باید به گونه تنگاتنگی به یک رشد اقتصادی سریع وابسته باشد، در عین حال که نابرابری‌های موجود (منطقه‌ای، محلی و اجتماعی) می‌بایست به نحو چشمگیری کاهش یابد» (همان منبع،۶۸). می‌توان گفت از دهه هفتاد توسعه معنی صرفاً اقتصادی خود را از دست داد و لزوم چند جانبی بودن و پوشش ابعاد گوناگون فرهنگی، اجتماعی، سیاسی در کنار بعد اقتصادی را نیز در برگرفت. نشست پیرامون توسعه اجتماعی توسط سازمان ملل در شهر کپنهاگ در سال ۱۹۹۵، نقطه عطفی در کاربرد رویکرد توسعه اجتماعی بود و در آن سران کشورهای شرکت کننده، خود را به اجرای یک برنامه عملی که طیف وسیعی از سنجه های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برای ریشه کنی فقر را در بر می‌گرفت، متعهد نمودند. در این اجلاس سرمایه اجتماعی نیز به عنوان یکی از ابعاد مهم توسعه اجتماعی مورد بحث قرار گرفت و به عنوان بعد چهارم توسعه اجتماعی مطرح شد (UN، ۱۹۹۵)؛ و در مجموع توسعه اجتماعی یکی از زمینه‌هایی در نظر گرفته شد که می‌توان با گسترش و ارتقاء شاخص‌های آن در جامعه، نسبت به رسیدن به توسعه ای متوازن و برابر بین مناطق و افراد، در جهت رفاه و رضایت افراد از زندگی، حرکت کرد.

به طور کلی آنچه از این مقدمه و مفاهیم نظری سرمایه اجتماعی و توسعه برمی‌آید این است که این دو متغیر رابطه مستقیم با هم دارند برای مثال مطابق با آنچه کلمن و پاتنام می‌گویند؛ سرمایه اجتماعی از طریق اعتماد، هنجارها و شبکه‌های مشارکت مدنی تسهیل کننده کنش و نیرویی مولد در افزایش کارایی جامعه است یا بر اساس نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی؛ بنیاد رشد، ثبات اقتصادی و غلبه کننده بر شکست‌های بازار است، لذا با زمینه‌سازی و بکارگیری این مفهوم در برنامه‌ریزی توسعه روستاها می‌توان بی‌ثباتی جامعه روستایی را کاهش داد (شادی-طلب و حجتی‌کرمانی، ۱۳۸۷: ۳۹). در همین راستا این پژوهش بر آن است تا با سنجش متغیرهای مختلف سرمایه اجتماعی تأثیر آن را در توسعه روستایی بررسی، تحلیل و نقش آن را در پیشبرد طرح و برنامه‌ها بررسی نماید. از اینرو پرسش اصلی تحقیق حاضر این است که:

---

[1] . Dudly seers
[2] . Gollet
[3]. Sidiki diakite

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- بین افزایش سرمایه اجتماعی و بعد اجتماعی توسعه روستایی چه ارتباطی وجود دارد؟
- بین افزایش سرمایه اجتماعی و بعد اقتصادی توسعه روستایی چه ارتباطی وجود دارد؟
- بین افزایش سرمایه اجتماعی و بعد کالبدی توسعه روستایی چه ارتباطی وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

در زمینه توسعه اجتماعی و همچنین میزان همبستگی برخی از عناصر سرمایه اجتماعی، با توسعه مطالعاتی انجام شده است، در سال ۱۹۹۸ تحقیقی با عنوان سرمایه اجتماعی، رفاه خانواده و فقر در اندونزی توسط گروتارت[1] زیر نظر بانک جهانی انجام گرفت. در این تحقیق، گروتارت به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفاه خانواده‌ها و فقر در اندونزی پرداخته است. گروتارت برای سرمایه اجتماعی شش بعد قائل گردید: شدت ارتباط بین انجمن‌های محلی، ناهمگونی داخلی، میزان حضور در جلسات، مشارکت فعال اعضا در تصمیم گیری‌ها، پرداخت مقرری و سو گیری‌های اجتماعی انجمن‌ها و با ترکیب این شش متغیر او شاخص سرمایه اجتماعی را طراحی کرد. یافته های این تحقیق نشان داد که سرمایه اجتماعی تأثیر مثبتی بر روی رفاه اجتماعی دارد (Grootaert,1998). پژوهش دیگر توسط رابرت پاتنام با عنوان سرمایه اجتماعی: سنجش و پیامدها در سال ۲۰۰۶ به انجام رسیده است. هدف اصلی این مطالعه، تعریف سرمایه اجتماعی، اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی و معرفی برخی از شواهد پیامدهای سرمایه اجتماعی است که به توصیف یک مجموعه از شاخص‌ها می‌پردازد: عضویت رسمی و مشارکت در بسیاری از شکل‌های متفاوت شبکه‌های غیررسمی، اعتماد اجتماعی و مشارکت. خاکپور و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله-ای به بررسی ارتباط بین وضعیت سرمایه اجتماعی و توسعه‌یافتگی مناطق شهری پرداخته است. ایشان در این تحقیق این‌گونه نتیجه‌گیری کرده‌اند که می‌توان با تقویت سرمایه اجتماعی به پایداری محله‌ای دست یافت، اما توجه به مفهوم ذهنی سرمایه اجتماعی شرط انکارناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است، یعنی دستیابی به پایداری در توسعه محله‌ای، بدون توجه به پتانسیل‌های نهادی و انسانی و بهره گیری از تمامی ظرفیت‌های فردی و گروهی امری غیرقابل اجراست. ربانی و دیگران (۱۳۸۷)، در مقاله‌ای به بررسی رابطه بین رفاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان پرداخته‌اند. آن‌ها با مطالعه شاخص‌های مربوطه و همبستگی بین رفاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی، نشان می‌دهند که بین این دو رابطه‌ای معکوس وجود دارد و بالا رفتن سطح رفاه اجتماعی میزان سرمایه اجتماعی را پایین می‌آورد.

[1] . Grootaert

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

حسینی و دیگران (۱۳۸۷)، با استفاده از روش تاکسونومی عددی و تحلیل عاملی، با شیوه تحلیل ثانوی به رتبه بندی مراکز استان‌های کشور بر اساس شاخص‌های سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند. بر اساس رتبه بندی انجام شده، به ترتیب استان‌های ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، لرستان، بوشهر و سیستان و بلوچستان کمترین و تهران، اصفهان، فارس، همدان و خوزستان بالاترین میزان سرمایه اجتماعی را داشته‌اند.

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی از جمله مفاهیم نوینی است که امروزه در بررسی‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح گردیده است. این مفهوم از سال‌های ۱۹۹۰ برای نخستین بار از سوی جامعه‌شناسان فرانسوی و آمریکایی (توکویل، بوردیو، کلمن، پاتنام و...) مطرح گردید.

نظریه سرمایه اجتماعی به طور ذاتی بسیار ساده است ایده محوری آن را می‌توان در دو کلمه اهمیت روابط خلاصه کرد. با برقراری تماس با یکدیگر و پایدار ساختن آن‌ها اعضای جامعه قادر به همکاری با هم و از طریق ایجاد پیوندهایی بین آن‌ها می‌توانند به کسب چیزهایی که به صورت فردی نمی‌توانستند به دست آورند یا به سختی قابل اکتساب بوده‌اند نایل آیند. انسان‌ها از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها بهم متصل می‌شوند و تمایل دارند که ارزش‌های مشترکشان را با سایر اعضای این شبکه‌ها به اشتراک بگذارند. به میزانی که این شبکه‌ها تشکیل نوعی دارایی را می‌دهند، می‌بایست به عنوان شکل دهنده نوعی سرمایه تلقی شوند. این سرمایه همان قدر که در زمینه اولیه خود مفید است، می‌تواند در سایر مجموعه‌ها نیز مفید باشد (غفاری و رمضانی، ۱۳۸۸: ۷۶ - ۷۵). همچنین سرمایه اجتماعی اصطلاحی است که گاه در معنای وسیع به‌کار می‌رود و ثروت اجتماعی و یا حتی درآمد اجتماعی از آن بر می‌آید و گاه در فضای محدود، منابع و تجهیزات غیر فردی و غیر خصوصی را شامل می‌شود. بدین معنی، سرمایه اجتماعی آن چیزی است که با سرمایه جامعه پدید آمده است و مورد استفاده همگان قرار می-گیرد، نظیر راه‌های ارتباطی، تجهیزات انتقال پیام و ... .

پاتنام (۲۰۰۶) به عنوان برجسته‌ترین نظریه پرداز، محور اصلی در بحث سرمایه اجتماعی را ارزش‌های حاصله از شبکه‌های اجتماعی می‌داند. این ارزش‌ها جمعی است، مردم با آن آشنا هستند و تمایل دارند در روابط اجتماعی آن‌ها را به ظهور رسانده و در تعاملات، آن‌ها را بکار گیرند. بنابراین سرمایه اجتماعی فقط شامل احساسات گرم و عاطفی نیست بلکه گستره وسیعی از اختیارات خاص کیفی را شامل می‌شود که اعتماد، کنش متقابل، اطلاع یابی و تعاون می‌تواند از پیامدهای ارتباطات اجتماعی باشد (اختر محققی، ۱۳۸۵: ۱۴-۱۳).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

آپهوف (۱۹۹۱) نیز در تعریف خود، با توجه به درون‌مایه کارکردگرایانه و ساختارگرایانه این مفهوم، بین سرمایه اجتماعی ساختاری و شناختی تمایز قائل می‌شود. سرمایه اجتماعی ساختاری به اشکال مختلف سازمان‌های اجتماعی، شامل نقش‌ها، قواعد، رویه‌های معمول و فرآیندها و هم‌چنین، تعدادی از شبکه‌ها که در همکاری مشارکت دارند، می‌پردازد. سرمایه اجتماعی شناختی شامل هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، و باورهاست. سرمایه اجتماعی شناختی و ساختاری مکمل هم هستند. ساختارها به تبدیل هنجارها و باورها به رفتار هدفمند مشارکتی کمک می‌کنند (شجاعی‌باغینی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۹۳)، که خود حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است و تجارب بانک جهانی نشان داده است که این پدیده تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف دارد (کاووسی و صالحی‌امیری، ۱۳۸۷: ۹۹-۹۸)، تا جایی که می‌توان گفت چرخ‌های زندگی بر محور سرمایه اجتماعی استوار است که می‌تواند همکار و تعامل را در ابعاد مختلف جامعه گسترش دهد. در این صورت افراد بر روابط خود نظارت می‌کنند و امور خود را اداره می‌کنند و تنها در چنین صورتی است که افراد در جامعه احساس امنیت کرده و نظم و ثبات در جامعه حاکم می‌گردد و افراد بر پایه حسن ظن در روابط اجتماعی به مبادلات در جامعه می‌پردازند (توکلی و همکاران،۱۳۹۰: ۴۲).

واژه توسعه در لغت به معنی خروج از لفاف است. در قالب نظریه نوسازی، لفاف همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزش‌های مربوط به آن می‌باشد که جوامع برای متجدد شدن باید از این مرحله سنتی خارج شوند (ازکیا، ۱۳۸۷: ۲۴).

توسعه جزء آن دسته از مفاهیمی می‌باشد که تعاریف متناقضی از آن ارائه شده است و هر کس با توجه به عقاید، آرمان‌ها، گرایش‌ها و محدودیت‌های خود، توسعه را به صورتی مجسم کرده‌اند، بنابراین با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی می‌توان گفت توسعه یک پدیده نسبی می‌باشد (قربانیان، ۱۳۸۶: ۵۱).

برای آشنایی بیشتر با در ارتباط با این مفهوم توسعه به ارائه تعاریفی از آن می‌پردازیم:

مایکل تودارو معتقد است که توسعه را باید جریانی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی در داخل نظام از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق می‌یابد (تودارو، ۱۳۶۶: ۱۳۵).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

آرپی، میسرا معتقد است که توسعه روستایی صرفاً به معنای توسعه کشاورزی نیست، بلکه توسعه روستایی طیف وسیعی از انسان‌ها را شامل می‌گردد که مربوط به ایستادن روی پای خود و از میان برداشتن ناتوانی‌های ساختاری موجود و غلبه بر ناخوانایی‌هایی که در قرن‌ها و نسل‌ها در شرایط نامساعد زندگی‌شان را به صورت اسیر نگه داشته است، مطرح می‌کند (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۸-۱۷). برخی از محققان نیز معتقدند که توسعه به عنوان نوعی حرکت تاریخی و گذار از یک مرحله تاریخی به مرحله دیگر می‌باشد. در این بین توسعه عبارت است از حرکت جامعه از یک مرحله تاریخی و توفیق آن در ورود همه جانبه به مرحله‌ای دیگر از تاریخ. به عبارتی دیگر توسعه عبارت است از مرگ تدریجی نظام کهن و تولد و رشد تدریجی نظام تازه از زندگی، که این نظام جدید خود مرحله و شرایط تاریخی تازه‌ای برای جامعه خواهد بود (عظیمی، ۱۳۷۱: ۲۷).

از آنجایی که تعداد قابل توجهی از جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند؛ توسعه روستایی بخش اجتناب ناپذیر توسعه ملی است. به اعتقاد کارشناسان در حال حاضر این مهم بیش از هر چیزی در گرو توسعه سرمایه اجتماعی (از طریق مشارکت، همیاری، تعهد و اعتماد) می‌باشد، به این دلیل که اعتماد، مشارکت و همکاری متقابل در افزایش بهره‌وری (به ویژه بهره‌وری نیروی کار) در محیط روستایی نقش چشمگیری ایفا می‌کند (آقا نصیری، ۱۳۸۹: ۱۷). جوامع روستایی برای مدیریت خطرپذیری به سرمایه اجتماعی نیاز دارند. ارتباطات در جوامع روستایی معمولا بسته و بر اساس روابط چهره به چهره می‌باشد. این قیود غیر رسمی و هنجارهای سنتی باعث ایجاد شبکه ارتباطی کم‌خطر و بی‌خطر شده که این امر باعث گردیده که روستاییان درآمد خود را هم تراز به تغییرات فصلی تنظیم نماید، انجمن‌های روستایی به روستاییان بخصوص روستاییان فقیر این امکان را می‌دهد که از منابع خود به نحوی استفاده نمایند که علیرغم وجود ریسک راندمان بهره برداری از آن به حداکثر برسد (توکلی و همکاران،۱۳۹۰: ۴۶)، از این رو بالاند در این زمینه معتقد است که در سایه تقویت سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی، نیروی عظیم هم‌افزایی ایجاد می‌شود و این نیروها بستر را جهت پشتیبانی و حمایت برنامه‌های رشد و توسعه روستایی فراهم می‌کند (Baland,2005: 1)، بارت نیز معتقد است که سرمایه اجتماعی نقش مهمی در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی، مشارکت در حوادث غیر مترقبه، توزیع بهینه منابع و امکانات و منابع، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش بهره‌وری نیروی کار و کاهش بیکاری در مناطق روستایی دارد (Barret, 2008:12-14) که به دنبال آن می‌توانیم شاهد افزایش سطح کیفیت زندگی و بهبود وضعیت اقتصادی ساکنان باشیم تا در نهایت منجر به تثبیت جغرافیایی روستاییان در مناطق‌شان می‌شود (Falk & Kilpatrick,

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

1999:20-30)، برای روشن‌تر شدن می‌توان گفت، گروهی از افراد که واقعا به یکدیگر اعتماد دارند در مقایسه با گروهی که فاقد چنین اعتمادی در بین خود هستند از توان همکاری بیشتری با یکدیگر برخوردارند (تاجبخش،۱۳۸۴: ۴۵). در یک اجتماع روستایی یک کشاورز علوفه را از کشاورز دیگر می‌گیرد و ابزار و ادوات کار کشاورزی را به طور گسترده به یکدیگر قرض می‌دهند، در واقع سرمایه اجتماعی اجازه داده که هر کشاورز کار خود را با حداقل سرمایه فیزیکی در قالب ابزار و تجهیزات لازم انجام دهد (کلمن، ۱۳۷۷: ۲۳۵). پس در شرایطی که سرمایه اجتماعی یعنی توانایی استفاده جمعی و توام با همکاری برای وظایف عمومی وجود نداشته باشد بعید است تنها تامین سرمایه مالی و افزایش سرمایه انسانی (از طریق آموزش) بتواند به نتایج مثبتی همچون رشد اقتصادی، کاهش فقر، مشارکت بیشتر منجر بشود (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۰).

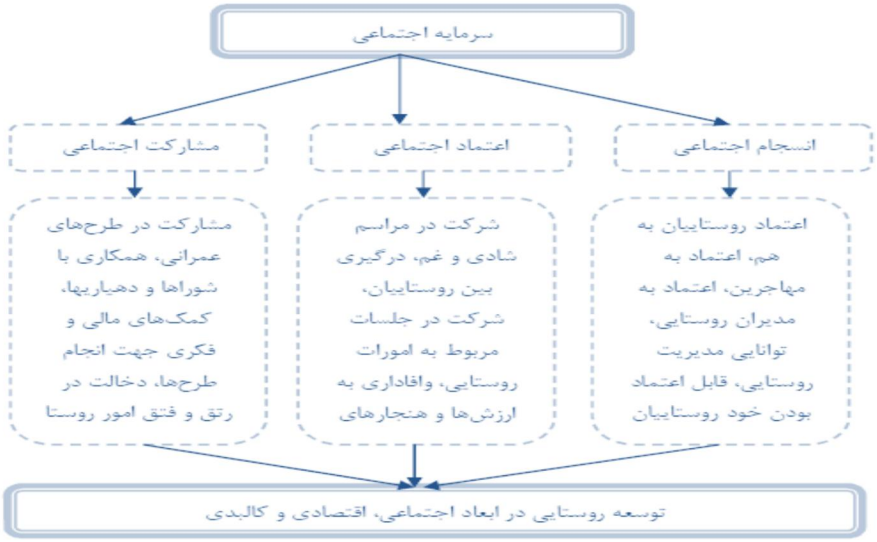

شکل (۱) مدل مفهومی و عملیاتی تحقیق منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه این تحقیق را دهستان چهاردانگه تشکیل می‌دهد، دهستان چهاردانگه جزء استان البرز و از توابع شهرستان ساوجبلاغ می‌باشد. این دهستان در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۵ روستا و جمعیتی معادل ۲۱۶۵۵ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰). شکل ۲، موقعیت ناحیه مورد مطالعه را نشان می دهد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

با توجه به جمعیت ۲۱۶۵۵ نفری دهستان چهاردانگه برای محاسبه حجم نمونه از مدل کوکران استفاده شده است. بر اساس فرمول، حجم نمونه ۳۸۰ مورد شده است. تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است و در دو مرحله کتابخانه ای و میدانی به گردآوری اطلاعات پرداخته شد. در مرحله کتابخانه‌ای با استفاده از داده‌ها و اطلاعات موجود، مبانی نظری و پیشینه تحقیق تکمیل گردید سپس با استفاده از پرسشنامه، اطلاعات میدانی گردآوری و با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است. از آزمون t برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی و میزان سرمایه اجتماعی، آزمون همبستگی پیرسون جهت برآورد میزان همبستگی سرمایه اجتماعی و توسعه و در نهایت از آزمون رگرسیون جهت پیش بینی میزان تاثیر گذاری مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی استفاده شده است. برای سنجش بهتر تاثیر سرمایه اجتماعی و برآورد میزان تاثیر گذاری هرکدام از مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی از مدل شبکه عصبی استفاده شده است که نکته مثبت این مدل نسبت به سایر آزمون‌ها این است که روابط بین عناصر را به صورت شبکه ای از ارتباطات در نظر می‌گیرد در حالی که در آزمون‌های دیگر به صورت خطی در نظر گرفته می‌شود. در مدل شبکه عصبی داده‌ها به دو دسته آموزشی و آزمایشی تقسیم می‌شوند که هر چه داده‌های محیط آزمایشی بیشتر باشد، نشان از درستی پیش‌بینی دارد، اگر داده‌های محیط آزمایش بیشتر از ۳۰ درصد باشد، قابل قبول است.

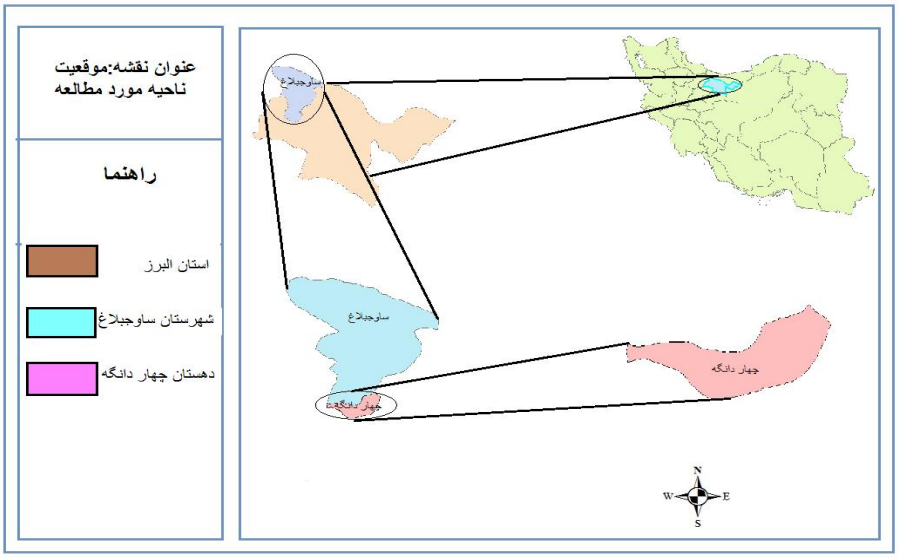

شکل(۱) موقعیت ناحیه مورد مطالعه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

در مرحله بعد شبکه عصبی که بر اساس نرون‌های مغز انسان درست شده است ارتباطات بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته را به صورت شبکه ای از ارتباطات و نه صرفا به صورت خطی در نظر می‌گیرد و سپس به ارزیابی تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته و پیش بینی آن می‌پردازد. همچنین برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ (۰/۷۵) و برای تعیین روایی از نظرات اساتید و کارشناسان استفاده گردیده است.

در این تحقیق برای سنجش سرمایه اجتماعی پنج مولفه مشارکت، اعتماد، انسجام اجتماعی، شبکه های اجتماعی و آگاهی و برای سنجش سطح توسعه سه بعد اجتماعی، کالبدی و اقتصادی مورد استفاده قرار گرفته است که هر کدام از این مولفه‌ها و ابعاد به زیر بخش‌هایی تقسیم گردیده‌اند.

بحث و نتایج

بر اساس جدول ۱ نتایج آزمون t برای سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی در دهستان چهاردانگه از دیدگاه پاسخگویان طبق رتبه‌بندی لیکرت ۱ تا ۵، بیانگر آن است که مولفه مشارکت، اعتماد با مقادیر ۴,۱۷، ۳,۵۷ متوسط به بالا و آگاهی و انسجام اجتماعی به ترتیب با مقادیر ۲,۷۱ و ۲,۱۷ متوسط و مولفه شبکه‌های اجتماعی با مقدار ۲ از بدترین وضعیت برخوردار است. وضعیت کلی سرمایه اجتماعی مطلوب است و میانگین آن برابر ۳,۳۵ شده است.

جدول (۱) نتایج آزمون t برای سنجش سرمایه اجتماعی در دهستان چهاردانگه

مولفه‌های سرمایه اجتماعی	استاندارد آزمون: ۲/۵						
	آماره T	معناداری	میانگین	درجه آزادی	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
						بالا	پایین
مشارکت	۲۰,۷۲۰	۰/۰۰۰	۴,۱۷۸۶	۳۷۹	۱,۶۷۸۵	۱,۸۴۰۹	۱,۵۱۶۲
اعتماد	۱۰,۹۰۸	۰/۰۰۰	۳,۵۷۱۴	۳۷۹	۱,۰۷۱۴	۱,۲۶۸۳	۰/۸۷۴۶
انسجام اجتماعی	۲,۱۲۱	۰/۰۳۸	۲,۷۱۴۳	۳۷۹	۰/۲۱۴۲	۰/۴۱۶۷	۰/۰۱۱۸
شبکه های اجتماعی	-۳,۱۳۵	۰/۰۰۱	۲,۰۰۰۰	۳۷۹	-۰/۵۰۰۰	-۰/۲۰۲۲	۰/۷۹۷۸
آگاهی	-۲,۴۶۹	۰/۰۱۷	۲,۱۷۸۶	۳۷۹	-۰/۳۲۱۴	۰/۰۶۰۵	-۰/۵۸۲۴
مجموع شاخص‌های سرمایه اجتماعی	۱۱,۵۸۶	۰/۰۰۰	۳,۳۵۷۱	۳۷۹	۰/۸۵۷۱	۱,۰۰۵۴	۰/۷۰۸۹

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول ۲ نشان دهنده وضعیت سنجش توسعه در دهستان چهاردانگه است که از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. طبق آزمون، وضعیت همه ابعاد توسعه در سطح ۹۹ درصد کاملا معنادار هستند و معناداری همه ابعاد برابر ۰/۰۰۰ شده است. بالاترین بعد توسعه، بعد کالبدی است وضعیت کلی توسعه با میانگین ۳,۱۷ به صورت مطلوب و بالاتر از میانگین برآورد شده است.

جدول (۲) نتایج آزمون t برای سنجش ابعاد توسعه در دهستان چهاردانگه

ابعاد توسعه	استاندارد آزمون: ۲/۵						
	آماره T	معناداری	میانگین	درجه آزادی	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
						بالا	پایین
توسعه اجتماعی	۹,۰۰۹	۰/۰۰۰	۳,۲۸۵۷	۳۷۹	۰/۷۸۵۷	۰/۹۶۰۵	۰/۶۱۰۹
توسعه اقتصادی	۷,۰۹۰	۰/۰۰۰	۳,۱۷۸۶	۳۷۹	۰/۶۷۸۵	۰/۸۷۰۴	۰/۴۸۶۸
توسعه کالبدی	۸,۰۰۹	۰/۰۰۰	۳,۹۴۸۶	۳۷۹	۱,۴۴۸۶	۰/۹۳۰۶	۰/۵۸۴۷
مجموع ابعاد توسعه	۷,۶۵۳	۰/۰۰۰	۳,۱۷۸۶	۳۷۹	۰/۶۶۳۵	۰/۸۵۶۳	۰/۵۰۰۹

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

در تحلیل همبستگی، ابتدا همبستگی بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی و هر یک از ابعاد توسعه به صورت جداگانه سنجیده شده است و در نهایت سرمایه اجتماعی با توسعه به صورت کلی سنجیده شده است.

نتایج جدول ۳ موید این مطلب است که در آزمون همبستگی بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی و بعد اجتماعی توسعه، به غیر از مولفه انسجام اجتماعی که در سطح ۹۵ درصد معنادار نشده است، سایر مولفه‌ها معنادار بوده و همبستگی قوی بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی وجود دارد. بیشترین همبستگی بین مشارکت و توسعه اجتماعی با ضریب ۰/۶۷۸ وجود دارد در حالیکه به صورت کلی بین سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی ضریب همبستگی ۰/۴۷۸ بدست آمده که نسبتا بالا است و نشان از همبستگی قوی این دو مولفه دارد.

جدول ۴ همبستگی بین مولفه های سرمایه اجتماعی و بعد کالبدی را نشان می‌دهد که مولفه های مشارکت، اعتماد و آگاهی با توسعه کالبدی دارای رابطه معنادار هستند در حالیکه مولفه های انسجام اجتماعی و شبکه های اجتماعی رابطه معناداری با توسعه کالبدی ندارند. در

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

کل بین سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی رابطه معنادار بدست آمده است و ضریب همبستگی ۰/۳۵۶ شده است.

جدول (۳) نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی در دهستان چهاردانگه

متغیر مستقل	متغیر وابسته	معناداری	ضریب همبستگی	تایید یا عدم تایید
مشارکت	توسعه اجتماعی	۰/۰۰۱	۰/۶۷۸	تایید
اعتماد	توسعه اجتماعی	۰/۰۱۱	۰/۳۳۶	تایید
انسجام اجتماعی	توسعه اجتماعی	۰/۱۱۵	۰/۰۹۵	عدم تایید
شبکه های اجتماعی	توسعه اجتماعی	۰/۰۴۲	۰/۳۲۰	تایید
آگاهی	توسعه اجتماعی	۰/۰۳۵	۰/۴۵۲	تایید
مجموع شاخص‌های سرمایه اجتماعی	توسعه اجتماعی	۰/۰۰۸	۰/۴۷۸	تایید

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

جدول (۴) نتایج آزمون همبستگی بین مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی در دهستان چهاردانگه

متغیر مستقل	متغیر وابسته	معناداری	ضریب همبستگی	تایید یا عدم تایید
مشارکت	توسعه کالبدی	۰/۰۰۹	۰/۳۴۴	تایید
اعتماد	توسعه کالبدی	۰/۰۳۳	۰/۲۸۶	تایید
انسجام اجتماعی	توسعه کالبدی	۰/۴۸۲	۰/۰۹۶	عدم تایید
شبکه های اجتماعی	توسعه کالبدی	۰/۱۷۸	۰/۱۸۳	عدم تایید
آگاهی	توسعه کالبدی	۰/۰۰۵	۰/۳۷۰	تایید
مجموع شاخص‌های سرمایه اجتماعی	توسعه کالبدی	۰/۰۰۳	۰/۳۵۶	تایید

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

جدول ۵ نتایج همبستگی بین توسعه اقتصادی و مولفه‌های سرمایه اجتماعی است که همانند آزمون‌های قبلی بین مولفه‌های مشارکت، اعتماد و آگاهی با توسعه اقتصادی رابطه معنادار وجود دارد در حالیکه مولفه‌های انسجام و شبکه‌های اجتماعی رابطه معناداری با توسعه اقتصادی ندارند.

جدول (۵) نتایج آزمون همبستگی بین مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی در دهستان چهاردانگه

متغیر مستقل	متغیر وابسته	معناداری	ضریب همبستگی	تایید یا عدم تایید
مشارکت	توسعه اقتصادی	۰/۰۲۵	۰/۳۱۰	تایید
اعتماد	توسعه اقتصادی	۰/۰۲۱	۰/۳۱۱	تایید
انسجام اجتماعی	توسعه اقتصادی	۰/۱۱۷	۰/۱۳۶	عدم تایید
شبکه های اجتماعی	توسعه اقتصادی	۰/۱۵۶	۰/۱۳۶	عدم تایید
آگاهی	توسعه اقتصادی	۰/۰۱۲	۰/۳۲۵	تایید
مجموع شاخص‌های سرمایه اجتماعی	توسعه اقتصادی	۰/۰۰۰	۰/۶۲۳	تایید

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول ۶ آزمون نهایی همبستگی است که بین مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه گرفته شد. بر اساس نتایج بدست آمده همبستگی بین مولفه های مشارکت، اعتماد و آگاهی با توسعه در سطح ۹۵ درصد معنادار بودند و مولفه های انسجام اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی هیچ‌کدام معنادار نبودند. بیشترین ضریب همبستگی بین آگاهی و توسعه با ضریب ۰/۴۰۰ وجود دارد در حالیکه کمترین همبستگی بین انسجام اجتماعی و توسعه با ضریب ۰/۱۰۴ وجود داشت. به طور کلی بین سرمایه اجتماعی و توسعه رابطه کاملا معناداری بدست آمده است و سطح معناداری برابر ۰/۰۰۱ شده است، همچنین ضریب همبستگی ۰/۴۱۷ بدست آمده است که مثبت و قوی است.

جدول (۶) نتایج آزمون همبستگی بین مولفه های سرمایه اجتماعی و توسعه در دهستان چهاردانگه

متغیر مستقل	متغیر وابسته	معناداری	ضریب همبستگی	تایید یا عدم تایید
مشارکت	کل شاخص‌های توسعه	۰/۰۳۶	۰/۲۸۱	تایید
اعتماد	کل شاخص‌های توسعه	۰/۰۲۱	۰/۳۰۹	تایید
انسجام اجتماعی	کل شاخص‌های توسعه	۰/۴۴۷	۰/۱۰۴	عدم تایید
شبکه های اجتماعی	کل شاخص‌های توسعه	۰/۱۴۵	۰/۱۹۷	عدم تایید
آگاهی	کل شاخص‌های توسعه	۰/۰۰۲	۰/۴۰۰	تایید
مجموع شاخص‌های سرمایه اجتماعی	کل شاخص‌های توسعه	۰/۰۰۱	۰/۴۱۷	تایید

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

جدول ۷ بیانگر تحلیل و پیش بینی وضعیت تاثیر گذاری سرمایه اجتماعی بر توسعه و مشخص نمودن مولفه های اصلی تاثیرگذار سرمایه اجتماعی، با استفاده از آزمون رگرسیون خطی است. نتایج این آزمون بیانگر این موضوع است که از لحاظ تاثیرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، متغیرهای آگاهی با ضریب بتای ۰/۳۹۳ ، مشارکت ۰/۳۲۰ و اعتماد ۰/۲۱۴ بیشترین تاثیر گذاری را بر متغیر وابسته (توسعه) داشته‌اند، در حالیکه متغیرهای انسجام اجتماعی با ضریب بتای ۰/۰۷۹ و شبکه های اجتماعی با ضریب ۰/۰۶۹- کمترین تاثیرگذاری را بر متغیر وابسته بر جا گذاشته‌اند.

جدول (۷) تاثیر مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه با استفاده از آزمون رگرسیون

نام متغیر	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد شده	F	R	سطح معناداری
	B	B خطا	β			
مشارکت	۰/۱۰۱	۰/۱۶۲	۰/۳۲۰	۲,۹۴۱	۰/۴۷۷	۰/۰۱۰
اعتماد	۰/۱۹۳	۰/۱۳۲	۰/۲۱۴	۲,۹۴۱	۰/۴۷۷	۰/۵۳۵
انسجام اجتماعی	۰/۰۷۰	۰/۱۲۱	۰/۰۷۹	۲,۹۴۱	۰/۴۷۷	۰/۱۵۰
شبکه های اجتماعی	-۰/۰۴۱	۰/۰۹۶	-۰/۰۶۹	۲,۹۴۱	۰/۴۷۷	۰/۰۰۵
آگاهی	۰/۲۶۷	۰/۱۱۴	۰/۳۹۳	۲,۹۴۱	۰/۴۷۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

برای تحلیل دقیق‌تر وضعیت تاثیرگذاری مولفه های مشارکت، اعتماد، انسجام اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و آگاهی بر توسعه دهستان چهاردانگه از مدل شبکه عصبی استفاده شده است. طبق جدول ۸، ۶۶,۱ درصد داده‌ها در محیط آموزشی و ۳۳,۹ درصد داده‌ها به صورت آزمایشی در مدل تحلیل عصبی مورد استفاده قرار گرفت.

جدول (۸) نحوه ورود داده‌ها در محیط آموزشی و آزمایشی در مدل شبکه عصبی

	درصد	فراوانی
آموزشی	۶۶,۱	۲۶۴
آزمایشی	۳۳,۹	۱۱۵,۹
جمع	۱۰۰	۳۸۰

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

شکل ۳ نمایانگر وضعیت ورودی و خروجی داده‌ها و نحوه ارتباط آنها از طریق لایه‌های پنهان است. رابطه گرافیکی بیانگر وجود یک لایه پنهان است که دارای شش نرون است.

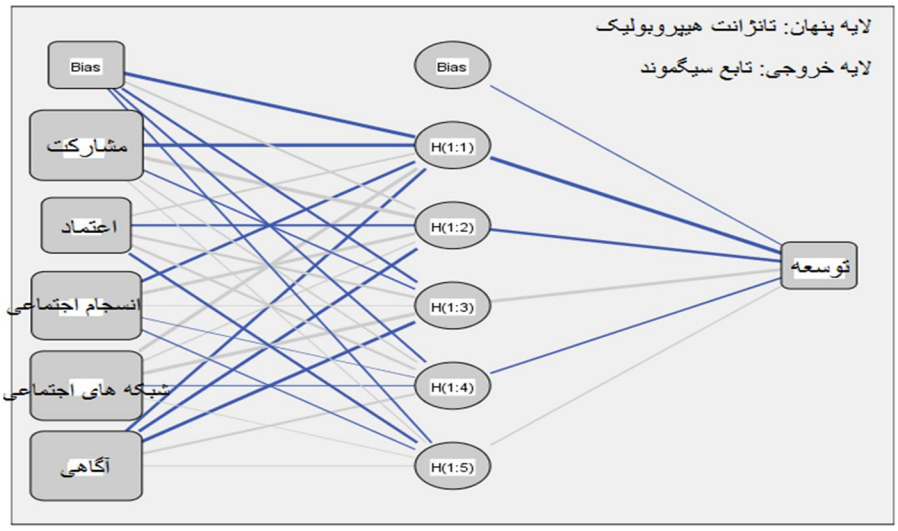

شکل (۳) ارتباط ورودی و خروجی مدل از طریق لایه های پنهان منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

شکل ۴ بیانگر وضعیت مطلوب در پیش بینی وضعیت تأثیر گذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته است بدین ترتیب که اگر داده‌ها حول محور ۴۵ درجه قرار بگیرند نشان دهنده

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

وضعیت مطلوب پیش‌بینی و بالعکس است، همان طور که مشخص است نحوه قرار گرفتن داده‌ها در نمودار حاکی از قرار گرفتن همه داده‌ها در اطراف خط ۴۵ درجه است.

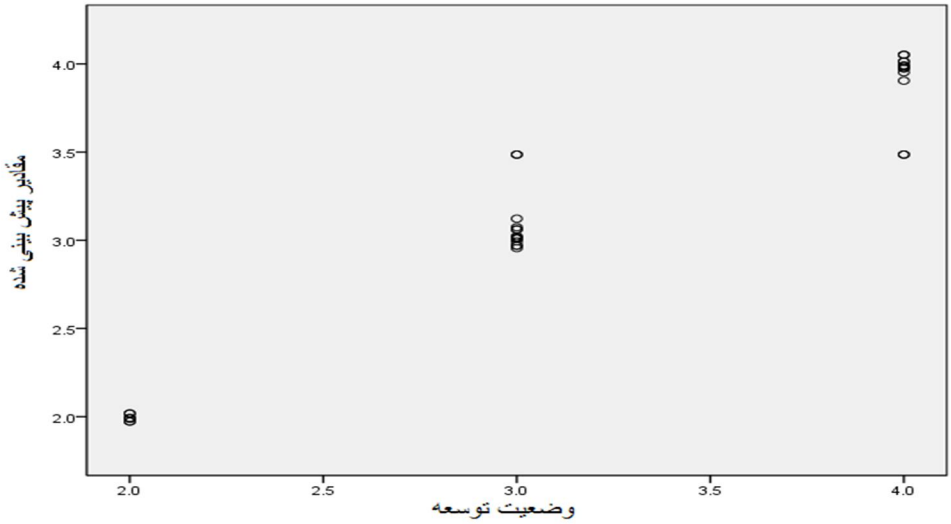

شکل (۴) وضعیت توزیع مقادیر واقعی و پیش بینی شده منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

جدول ۹ اهمیت متغیرهای مستقل را بر وضعیت توسعه دهستان چهاردانگه نشان می‌دهد. این بخش بیان کننده بیشترین تاثیر توسط متغیرهای مشارکت، اعتماد و آگاهی با اهمیت ۰/۲۱۷ و ۰/۲۱۳ برای هر کدام از دو متغیر است، در حالیکه مولفه های انسجام اجتماعی و شبکه اجتماعی کمترین تاثیر را داراست.

جدول (۹) اهمیت هر کدام از متغیرهای مستقل

متغیرها	اهمیت استاندارد شده	اهمیت
مشارکت	۱۰۰	۰/۲۱۷
اعتماد	۶۸,۵	۰/۲۱۳
انسجام اجتماعی	۹۵,۲	۰/۲۰۷
شبکه های اجتماعی	۹۸,۱	۰/۱۴۹
آگاهی	۹۸	۰/۲۱۳

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

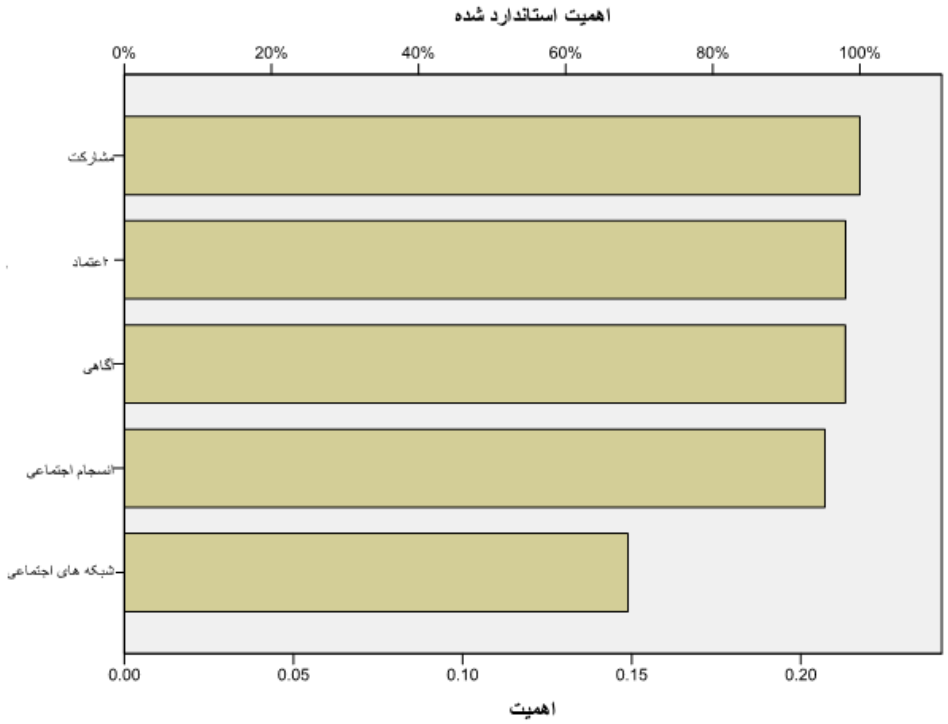

شکل(۵) اهمیت استاندارد شده متغیرهای مستقل **منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲**

نتیجه‌گیری

در دیدگاه‌های سنتی، توسعه سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهم‌ترین نقش را در توسعه ایفا می‌کردند، اما در زمان حاضر بیشتر از آنچه به سرمایه های فیزیکی و اقتصادی تاکید شود بر سرمایه اجتماعی تاکید می‌شود، زیرا بدون سرمایه اجتماعی استفاده از دیگر سرمایه‌ها به صورت مطلوب انجام نخواهد گرفت.

در تحقیق حاضر سعی گردید ارتباط معقولانه‌ای بین سطوح توسعه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی با میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی در دهستان چهاردانگه برقرار گردد. در بررسی‌هایی که انجام گرفت و آزمون‌هایی که به عمل آمد مشخص گردید که بین سرمایه اجتماعی و توسعه‌یافتگی در منطقه ارتباط معناداری وجود دارد. در بین کلیه مولفه‌ها بیشترین ارتباط و همبستگی بین مولفه‌های مشارکت، اعتماد و آگاهی با توسعه وجود داشت در حالیکه مولفه‌های انسجام اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی با توسعه‌یافتگی همبستگی معناداری نداشتند. در آزمون‌های رگرسیون و مدل شبکه عصبی مشخص گردید که مولفه های مشارکت،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

اعتماد و آگاهی بیشترین تاثیر را بر توسعه دهستان چهاردانگه داشته‌اند در حالیکه تاثیرگذاری مولفه‌های انسجام اجتماعی و شبکه های اجتماعی در حد کمتری نسبت به سایر مولفه‌ها برآورد شده است. بطور کلی با توجه به نتایج تحقیق مشخص می‌شود که سرمایه اجتماعی تاثیر زیادی بر روند توسعه‌یافتگی مناطق می‌گذارد و می‌توان با ارتقای سرمایه اجتماعی به توسعه در ابعاد مختلف آن با هزینه های کمتری دست یافت.

پیشنهادها

- تشکیل نهادهای مشارکتی مانند شرکت‌های تعاونی، نهادهای مردمی و غیردولتی به منظور افزایش حس هم‌بستگی و مشارکت‌جویی در سطح روستاها.
- ضرورت فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی با هدف افزایش حس شهروندی، روحیه آگاهی و مسئولیت‌های‌پذیری و مشارکت عمومی توسط نهادهای ذی‌ربط.
- تقویت امکانات فرهنگی و اجتماعی و سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی جهت بالا بردن روحیه روستاییان.
- تقویت بنیان‌های اقتصادی روستاها و ایجاد زمینه‌های اشتغال برای افزایش ضریب ماندگاری روستاییان و ارتقاء حس تعلق به زادگاه.
- تقویت و افزایش اختیار و قدرت اجرایی به نهادی مدیریتی روستا بخصوص و شوراهای اسلامی روستاها.

منابع و ماخذ

۱. اختر محققی، مهدی (۱۳۸۵) **سرمایه اجتماعی**، انتشارات اختر محققی.
۲. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۷) **جامعه شناسی توسعه روستایی**، انتشارات اطلاعات.
۳. آقانصیری، مریم (۱۳۸۹) **نقش سرمایه اجتماعی در بهره‌وری نیروی کار**، مجله مجلس و پژوهش، شماره ۶۳، سال ۱۷، تهران.
۴. اکبری، امین (۱۳۸۳) **نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی-اجتماعی**، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
۵. تاجبخش، کیان (به کوشش) (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۶. تودارو، مایکل (۱۳۶۶) **توسعه اقتصادی در جهان سوم**، ترجمه غلامعلی فرجادی، جلد اول و دوم، تهران سازمان برنامه و بودجه.

۷. توکلی، مرتضی، دهقانی، کیومرث و زارعی، رضا (۱۳۹۰) **تحلیلی بر میزان سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان ممسنی (نمونه موردی: بخش دشمن زیاری)**، فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره ۴.

۸. حسینی، سید امیر حسین، زهرا (میلا) علمی و محمود شارع پور (۱۳۸۷) **رتبه بندی سرمایه اجتماعی در مراکز استان‌های کشور**، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.

۹. خاکپور، براتعلی و مافی، عزت الله و باوان پوری، علیرضا (۱۳۸۸) **نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله ای (نمونه موردی:کوی سجادیه مشهد)**، مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه ای، شماره‌ی دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۸۸.

۱۰. دیاکیت، سیدیکی (۱۳۷۳)**توسعه فقط مسئله فن سالاران نیست**، ترجمهٔ محقق (احمد)، مجموعه کتاب توسعه، شماره ۳.

۱۱. ربانی، رسول، صمد کلانتری، وحید قاسمی، فروغ السادات عریضی و رضا اسماعیلی (۱۳۸۷)، **بررسی رابطه رفاه اجتماعی با سرمایه اجتماعی در فرآیند توسعه (مطالعه موردی: شهرستان‌های استان اصفهان)** مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد ۲۹، شماره ۱.

۱۲. رستمعلی زاده، ولی‌اله و فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۹۰) **نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری نهادهای پایدار مهاجرین (انجمنهای زادگاهی) به عنوان نهادهایی نو برای توسعه روستایی**، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال چهارم، شماره اول.

۱۳. شادی‌طلب، ژاله، حجتی‌کرمانی، فرشته (۱۳۸۷) **فقر و سرمایهٔ اجتماعی در جامعهٔ روستایی**، فصلنامهٔ علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸.

۱۴. شجاعی باغینی، مهدی (گردآورنده و مترجم) و همکاران (۱۳۸۷)، **مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی**، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

۱۵. عظیمی، حسین (۱۳۷۱) **مدارهای توسعه و توسعه‌نیافتگی در اقتصاد ایران**، نشر نی.

۱۶. غفاری، غلامرضا و حسین رمضانی (۱۳۸۸) **سرمایه اجتماعی**، انتشارات کویر.

۱۷. قاسمی، سیدمهدی، آذربایجانی، علیرضا (۱۳۸۲) **توسعه**، ماهنامه تدبیر-سال پانزدهم- شماره ۱۴۷، تهران.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۱۸. قربانیان، مهدی (۱۳۸۶) **بررسی نقش طرح‌های هادی در توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها،** نمونه موردی روستاهای شهرستان اسدآباد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

۱۹. کاووسی، اسماعیل و صالحی امیری، رضا (۱۳۸۷) **سرمایه اجتماعی،** انتشارات پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی.

۲۰. کریمی، محمد (۱۳۸۶)، **ارزیابی عملکرد دهیاری‌ها در توسعه روستایی (نمونه موردی: بخش کندوان شهرستان میانه)،** پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.

۲۱. کلمن، جیمز (۱۳۷۷) **بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری،** چاپ اول، تهران: نشر نی.

۲۲. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) **سرشماری عمومی نفوس و مسکن.**

۲۳. میری، غلامرضا، جوان، جعفر، افراخته، حسن، ولایتی، سعد الله و شایان، حمید (۱۳۸۹) **نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (نمونه موردی: منطقه پشت آب سیستان)،** مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره چهاردهم.

Baland, J,(2005) ***halting degradation of natural resources. Their role for rural communitys***? New York, us, oxford.

Barrett, c (2008) ***dynamic poverty traps and rural livelihoods. In rural livelihoods and poverty reduction poverty policies***, London, routledge.

Falk,I, Kilpatrick, s,(1999) ***what is social capital? A study of intraction in a rural community****:* university of Tasmania, Launceston.

Grootaert,c.(1998) ***social capital: the missing link***, working paper no 3, world bank.

Putnam, Robert(2006) ***Social capital: measurement and consequences***, Kennedy School of Government, Harvard University.

United Nations(1995) ***world summit for social development***, copenhagen, Danmark, 6-12 March 1995.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]